

ANADOLU'DA PREHİSTORİK YERLEŞME YERLERİNİN DAĞILIŞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA *

Dr. İ. KILIÇ KÖKTEN

G İ R İ Ş

"Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma" adını verdiğim tezimi Tarihöncesi tetkiklerime (1940-49), ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde yapılmış olan gezi ve kazıların konumla ilgili sonuçlarına dayanarak hazırladım.

1950 yılına kadar bu isim altında Anadolu'nun heyeti mecmuası hakkında bir sentez vücuda getirmek zamansızdı. Herşeyden evvel Prehistorik insana aid malzeme ile çeşitli yerleşme yerlerinin lüzumu kadar tesbitine ihtiyaç vardı.

1940 yılından önceki araştırmalar İç Anadolu'nun, Batı Anadolu'nun, Güney Anadolu'nun muayyen kısımlarında toplanmış görünüyordu. Doğu ve güneydoğu mıntakalarında tesbit edilen birkaç buluntu yeri de ancak kendi çevrelerinin kültürlerini açıklıya biliyordu. Doğu, Orta, Batı Karadeniz Bölgeleri, Güneydoğu Anadolu Mıntakası ile, yukarda isimleri verilen bölgelerin mühim bir kısmı tetkik edilmemiş bir halde bulunuyordu. Araştırmalarıma başladığım zaman (1940) daha ziyade bu bakir sahalarda çalışmayı tercih ettim. Ve bu gaye ile evvelâ Orta Karadeniz Bölgesini, sonra Doğu Anadolu'da Kars ilini, orta ve doğu Anadolu arasında uzanan tabii koridor boylarını, Güneydoğu Mıntakasının batı kısmarını ve son olarak Kuzeybatı, Batı, Güneybatı Bölgelerimizi inceledim. İmkân buldukça tetkiklerime devam ederek, Trakya'yı, ve Anadolu'da kalan yerleri bitirmek niyetindeyim.

Bugün Türkiye'nin dörtte üç kısmının ilk Tarihöncesi tetkiklerini bitirmiş, ve 12 adet yayınlanmış raporumla, ayrıca, yine aynı mevzuu ilgilendiren makalelerimle verilerini tanıtmış bulunmaktayım. Yalnız, konumun izahına geçmeden, 10 yıldan beri üzerinde durduğum, ve durmakta ısrarla devam edeceğim etüdümlle ilgili bulunan yazılar meyanından birkaç kıymetli kaynak eserle, bir adet makalenin isimlerini takdim etmek, ve çalışma tarzıma yakınlık, veya ayrılık gösteren kısımları üzerinde durmak isterim. Eserler şunlardır :

1- Von der Osten

The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32,
OIP XXX Chicogo 1937.

* Bu yazı 1952 yılı Mart ayında Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dekanlığına sunmuş olduğum Doçentlik Tezimin değiştirilmemiş olan metnidir.

2- Albert Götze	Kulturgeschichte des alten Orients, München MCMXXXIII.
3- Kurt Bittel	Prehistorische Forschung in Kleinasien, İstanbul 1934-
4- Max Pfannenstiel	Die Altsteinzeitlichen Kulturen Anatoliens, İstanbul Forschungen N. 15, 1941.
5- Helmut Th. Bossert	Altanatolien, Berlin 1942.
6- Kurt Bittel	Grundzüge Der Vor-Und Frühgeschichte Kleinasiens, 1950.
7- Ruben	Anadolu'nun Yerleşme Tarihi ile ilgili Görüşler.

Bir numara ile gösterilen eserde (Von der Osten) umumiyetle Paleolitik devirlerden başlayarak Anadolu'nun eski kültürleri incelenmiştir. Taş Devirlerine (Paleolitik, Mezolitik, Neolitik) aid olan bölümde, yalnız birkaç istasyondan (Birecik, Soğanlıdere, Uzağıl, Cerablus, Gurma, Ankara, Pirun, Gâvurkale) haber verilmekte, müteakip çağlara (Kalkolitik, Bakır, Erken Bronz, Hitit İmparatorluğu, Post Hitit, Frig çağı, m. ö. Birinci binin yarısı ve daha sonraki devirler) daha detaylı olarak temas edilmektedir. İsim, ve bölümleri bakımından plânıma ayrılık göstermekte isede, çeşitli kültür materyellerini devir, devir izah, ve mukayeselerinden (Yerleşme kalıntıları, mezarlar, çanak çömlekler, taş aletler, taşlar, ve Antropolojiyi, Zoolojiyi ilgilendiren bahisler); Paleolitik, Kalkolitik, Bakır çağlarındaki kültür yayılışlarını gösteren hartalarından (Harta XIV, XV, XVI) çok istifade edilmiştir.

2 numaralı eserin (Albert Götze) birinci kısmındaki "En Eski İnsana Aid Kültür İzleri" bölümü konumuzu daha çok ilgilendirmektedir. Yalnız, neşir tarihine kadar derlenmiş olan malûmatın kemmiyet, ve keyfiyet bakımından birinci eserde (Von der Osten) olduğu gibi, daha sonra yapılacak mülâhazalar için yeter olmadığı görülür. İlk derleyiş olması, bunlardan başka Anadolu'nun coğrafi mevkiini, ve Tarihî peryotlarını, eski de olsa memleketin genel coğrafya durumunu, ve antropolojik bakımdan sekencesini açıklamış olması dolayısıyla zikri gereken değerli literatür kaynaklarımız arasındadır.

Kurt Bittel'in "Anadolu'da Tarihöncesi Araştırmaları" adını taşıyan ve 3 numara ile işaretlenen eser, sekiz bölümden ibaret olup, mana bakımından mevzuumuza daha yakın görünmektedir. 1934 yılında yayınlanmış olduğundan, bunun da Paleolitik ve Neolitik kültürleri bölümünde fazla birşey yoktur. Ancak, beşinci ve altıncı bölümleriyle, eserin sonuna ilâve edilmiş olan prehistorik iskân yerlerinin dağılışını gösteren hartası daha çok faydalı olmuştur.

Max Pfannenstiel'in eserine gelince; bu kitapta derlenmiş olan Paleolitik buluntu yerleri mikdar bakımından tabiatıyla daha zengindir. Ay-

rıca, Ankara çevresine aid yeni birkaç Paleolitik buluntu yerinin (Bağlum, Etlik, Keçiören, Hüseyingazi, Çaldağı, ve Muğan gölü çevresi) eklenmiş; Etiyokuşu ile buraya kültür bakımından çağdaş olan ve yakın bulunan Ergazi yataklarının mukayese edilmiş olması dikkati çekmektedir. Esasen bu eserin muhtevası hakkında bir kritikte yapılmış olduğundan fazla bir şey eklenmeyecektir ¹.

5 numaralı eser, daha başka bir plân üzerinde çalışmış olmakla diğerlerinden ayrılır. Bizi ilgilendiren kısımları (s. 33) ,ve hartaları ise öncekilerine yakındır.

Kurt Bittel'in "Gründzüge Der Vor Und Frühgeschichte Kieihasiens" adlı son eserinin Prehistorya kısmı gözden geçirilmiştir. Çok yeni (1950) olmasına rağmen ilgili bulunduğumuz "Die Altsteinzeit" kısmında Anadolu'nun Paleolitik buluntuları, 1950 yılındaki durumun aynı, yani Pfannenstiel'e aid derlemenin daha terkibi mahiyette tekrarlanmasından ibarettir. "Die Frühzeit Bis zur Wende Vom 3. Zum 2. Jahrtausend" isimli bölümünde de, malûm olan eski klâsik kazı yerlerinden, Alişar, Hisarlık (Troya), Van, Kusura, Mersin, Demirci Köy, Boğazköy, Alaca, Karaoğlan, yeni olarak ta Dündartepe (Samsun) kazı yerlerine temas edilmiş; ve bunlardan bir kısmının kültür tabakaları ele alınarak bir tabloda (Abb. 52) zaman münasebetleri üzerinde durulmuştur. I numaralı Eskitaş devri hartasına gelince, o da çok noksan olarak basılmıştır. Eserde büyük bir literatür titizliği gösterildiği halde, Cılavuz, Azat, Ani köyü buluntularının kaynakları temin edilememiştir. Derlemelerinde daima büyük bir dikkat gösterdiği bizce yakinen bilinen sayın profesörün son buluşlardan haber vermeyişi sebebinin, eserin neşri sırasında Avrupa'da bulunmuş olmalarından; ve kendilerine malûmat ulaştırılanların da yeni buluş, ve yayınları lâyıkıyla takip edemeyip, gerçekten prehistorya araştırmalarıyla meşgul olanları tanımamalarından ileri geldiğini zannediyorum. Eser bütün bakımından mütâlâa edildiği takdirde," Praehistorische Forschung in Kleinasien, İstanbul 1934" adlı eski eserinden daha faydalı olamamıştır.

Prof. Ruben'in "Anadola'nun Yerleşme Tarihi İle ilgili Görüşler" adlı makalesinin manası, ilk bakışta, düşünce, ve çalışma tarzıma yakınlık gösteriyorsa da aşağıda arzettiğim şu bölümleriyle :

I

Koçhisar Tuzgölü Batısında Step Köylerinde 1946 Eylül'ünde Yapılan Araştırma Gezisinin Sonuçları.

- 1 — Anadolu dışı malzemesi.
- 2 — Anadolu içindeki özellikler.

II

Step Köylerinin Kuruluş Tarihi

III

- 1 — Taşdevri
- 2 — Eski Çağ
- 3 — Orta Çağ
- 4 — Yeni Çağ, Osmanlılar, ve Cumhuriyet Devri.

Tamamen ayrı bir yol takip ve çok yeni yerleşmelerin etüd edildiği, ve bunlardan başka Taşdevri bölümü ile yazısının birbirinden ayrı olduğu, yani hiçbir alâkası bulunmadığı görülmüştür.

İlk sahifede takdim ettiğim plân gözden geçirilecek olursa, Tarih-öncesi buluntularını yalnız derlemekle değil, onları çeşitli yönlerden işlemekle çıkarmak istediğim neticenin manası kendiliğinden anlaşılacaktır.

Neşir tarihleriyle isimlerini takdim ettiğim, ve konuyla olan alâka derecelerini kısaca incelediğim bu değerli, ve terkibi eserlere, yazımın diğer kısımlarında da sırası geldikçe temas edilecektir. Yalnız, burada Prehistorya araştırmalarımaya genel bir bakış yapmak, ve araştırmalarımaya tekaddüm eden yine konuyla ilgili çalışmaları tanıtmakla; Paleolitik vesikaların tabii kaynakları, ve cinslerini gruplandırıp dağılış sahalalarını bildirmekle; bunlardan başka, Prehistorik yerlerin dağılışına, ve bulunuş şartlarına göre, o devirler hakkında iklimi tahminler yapmak; Kayasığınaklarını, Düzyerleşme yerlerini, höyükleri bir araya toplayıp teşekkül, tekâmül, inkıraz, ve dağılışlarını, birbirleriyle olan münasebetlerini işlemekle, yukarda bahis konusu olan eserlerin tertip şekillerinden, gaye ve metotlarından ayrılmış olduğumu belirtmeliyim.

TARİHÖNCESİ TETKİKLERİME VE KONUYA TEMEL OLAN PREHİSTORİK NETİCELERE TOPTAN BİR BAKIŞ

Çalışmalarımaya başladığım zaman (1940) Anadolu'nun dörtte üç kısmı araştırılmamış vaziyette idi. Bu durum karşısında ilk defa Orta Karadeniz Mıntakasında, Samsun ilinin yakın çevresinde çalışmayı uygun görmüştüm. 15-20 gün devam eden bir tetkik neticesinde, 29.2.1940 Perşembe günü, Samsun şehrinin yakın güney doğusunda, ve hemen Merd ırmağının batı geçesi yamaçlarında, Karadeniz kıyılarının ilk höyüğünü tesbit etmiş, bu buluntunun prehistorik neticelerinden "Samsun Şehir Coğrafyası" adlı etüdümün Beşeri Coğrafya kısmında bahsetmişim². Ayrıca, aynı neticeyi Ankara'ya dönüşümde, "Samsun'da Prehistorik Araştırmalar" ismi altında, eski Ülkü Dergisinde bana aid olan yazı bölümünde yayınlamış, ve höyükten toplamış olduğum çanak parçalarının Bakır Çağına aidiyetini; ve bunlar arasında elime geçirdiğim bir yüzü ince paralel çizgili, yanmaktan sertleştiği, yani tuğlalaştığı anlaşılan kilden bir topağın da çitten yapılmış evlerden düşük bir duvar sıvası parçası olduğunu açıklamışım. Yazıma ayrıca bir harta ile malzemenin resimlerini de eklemiştım³.

Yine aynı bölgede, Samsun'un takriben 12 Km güneydoğusunda, ve

Samsun-Çarşamba demiryolu güzergâhı üzerinde, Tekeköy denilen yerde, Fındıcak vadisi içinde bir çok mağaralar, uzun Kaya Altı sığınakları, alt ve orta Paleolitik devirlere aid andezitten yapılmış, fakat çok aşınmış bir elbaltası ile iki adet uç ve kazıyıcı ele geçirmiştik. Aynı vadede aletlerin bulunduğu dere geçesinin karşısındaki basamaklı tütün tarlaları üzerinde Bakır devri çanak çömleği veren genişçe ve oldukça uzun, eski bir düzyerleşme sahası da tesbit etmiştim. Vadinin mağaraları, düzyerleşme yeri, ve ilk Paleolitik aletleri hakkında "Samsun Vilâyeti Tekeköy Civarında Prehistorik Araştırmalar" adıyla aynı dergide, harta ve resimler de ekliyerek malûmat vermiştim ⁴.

Bu ilk ve yeni araştırmalarım hakkında Ankara'da yaptığım tanıtma konuşmasından sonra Türk Tarih Kurumu'nun maddî, manevî yakın alâkası başlamış, ve Kurum adına bu bölgede iki mevsim (1940-41) gezi ve kazılar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde meydana çıkarılan Prehistorik, Historik çağların (kalkolitik, Bakır, Hitit) kültür katları ve kalıntıları incelenmiş, Anadolu'nun iskân tarihindeki önemi hakkında daha geniş malûmat, ve yenilikleri ihtiva eden raporu da yayınlanmıştır ⁵.

1941 yılında Samsun'un ikinci Dündartepe kazısı sonlarına doğru Samsun Askerlik Şubesinin daveti üzerine Kars'a hareket etmiştim. 15. V. 1942 tarihinden itibaren bütün tatil günlerimden faydalanmak suretiyle, evvelâ Kars'ın yakınlarında, daha sonra Ardahan, Çıldır, Kağızman, Iğdır ilçeleri çevrelerinde ikinci Tarihöncesi araştırmalarım başlamıştım. Bu çalışmalarım o zaman, yine Türk Tarih Kurumu Başkanlığını, ve fakültemizi kısa raporlar göndererek haberdar etmiştim. Mıntakanın ilk ve orijinal prehistorik neticeleri "Doğu Anadolu Kars Bölgesinin Tarihöncesi Araştırmalarına Dair ilk Not,, ismi altında fakültemiz dergisinde yayınlanmıştır⁶. Ankara'ya dönüşümde, T. T. Kurumu bu bölgelerdeki çalışmalarım da alâkasını esirgemedi; ve aynı mintakada daha yeni araştırmalar, ve küçük çapta kazılar yapma fırsatını bana bahsetti. Alınan neticeler Belleten'de ⁷, ve fakültemiz dergisinde daha etraflı açıklanmış, buralarda da, Kuzey Anadolu'da olduğu gibi mağara iskânı, düzyerleme yerleri, höyükler tesbit edilmiştir. Zengin prehistrik vesikaların, Anadolu'nun diğer bölgeleriyle, Kafkasya, ve İran kültürleriyle olan münasebetleri de açıklanmıştır ⁸.

O zamana kadar burası da araştırılmamış bölgelerimiz arasında idi. Erivan çevresi-Alagöz dağı ⁹, Şahtahtı, Şiresbulur ¹⁰, gibi yakın sınır dışı buluntularından, (Nahcivan ve Aras Nehri) bir de Van'daki Tilkitepe (Şamramaltı) ¹¹, araştırmalarından başka elimizde rehber olacak bir tetkik mevcut değildi. Prof, Marr'ın ve Linz'in tetkikleri de ¹² prehistorya için bir ip ucu verecek durumda değillerdi.

1944 yılında Sivas ilinde Kangal çevresi ve Yukarı Kızılırmak bölgeleri tetkik edilmiştir. İkinci Kars bölgesi araştırmalarına devamla Kars'ın Dündartepe höyüğünde (Azat köyü içindedir) küçük çapta sondaj çukurları açılmış, 5X8 çapındaki yarmada 4.5 M derinliğe kadar inilmiştir.

Ayrıca Ardahan, Çıldır gölü ve Arpaçay çevrelerinde araştırmalar tekrarlanmıştır. Gezi sonunda, Bayburt çevresi araştırılmış, Erbaa'ya kadar Kalkit çayı vadisi boyu, ve Samsun'dan Rize'ye kadar uzanan sahil kıyılarımızın ilk Tarihöncesi araştırmaları tamamlanmıştır ¹³.

1945 yılında ilk önce Ankara'da Ayaş, Güdül, Haymana dolaylarında, Şarkışla, Uzunyayla, Malatya, Elâzığ, Muş ve Karaköse çevrelerinde yeni araştırmalara başlanmıştır ¹⁴.

1946 da, evvelâ Antalya'da bulunan, ve Prehistorik durumu münakaşalı olan Gurma mağaraları incelenmiştir. Domuzburnu ve Dipsizin adındaki bu tabii mağaralarda, döşemeleri yıkık duvar ve tavan taşlarıyla örtülü olduğundan eski buluntuları teyid edecek bir vesika elde edilemedi. Bu verimsizliğe mukabil Yağca köyü içindeki "Karain" mağarasının (Antalya-Burdur şosesi üzerinde ve Pınarbaşına yakın bir mevkide) toprak, ve çimentolaşmış dolguları içinde çakmak taşından yapılmış elbaltaları, Orta ve Üst Paleolitik'e aid çok tipik aletler açığa çıkarılmış; daha sonra Diyarbakır, Urfa, Gaziantep çevrelerine gidilerek istikşaf gezisine devam edilmiştir ¹⁵.

1947 yılında Sivas'ın kuzeybatı'sında Alaçayır, ve Artova çevrelerinde çalıştım. Tokat şehrinin içindeki tabii mağaraları yokladım. 1946 yılı gezisinde Niksar, ve Erbaa yakınlarında bıraktığım gizilerimi Lâdik, Havza, Merzifon, Gümüşhacıköy, Osmaniye, Tosya ve oradan'da Kastamonu çevrelerine intikal ettirmiş, ve nihayet Araç, Safranbolu, Zonguldak, Bartın, Amasra, Sinop, Boyabat, ve Vezirköprü yakınlarında çalışmışım. Gezinin sonunda Karain mağarasını kazılarına devam edilmiştir ¹⁶.

1948 de Batı Karadeniz bölgelerinde en çok Devrekani (Kastamonu) dolaylarında durulmuş ve sıra ile İlgaz, Çerkeş, Gerede yol boyları, Dörtdoğan ovası, Adapazarı, İznik dolayları; Bilecik, Bursa ve kısmen Eskişehir yakın çevreleri araştırmıştır. Bu yılın araştırmalarına Kirmir çayı boyu'da (Yukarı Sakarya Bölgesi) eklenerek son verilmiştir ¹⁷.

Uç aydan fazla süren 1949 yılı Tarihöncesi araştırmalarımı Balıkesir ilinde (Kepsüt, Bigadiç, Sındırgı, Bandırma, Gönen, Sarıköy, Manıya, Edremit, Havran, Altınova ve İvrindin); Çanakkale'de (Biga, Karabiga, Kemer, Çardak, Lapseki, Ezine, Geyikli, Trova ve Gülpınar ovası, Bayramilop çayları); Antalya'da Döşemealtı köyleri yakın çevrelerinde yaptım. Bu son gezide, bilhassa Karain mağarasında Anadolu prehistoryası için önemli neticeler istihsal edilmiştir. Aşöleen, Mikok'la birlikte Musteriyan I, II, Erken Orinyasiyen'den ibaret olan Paleolitik devrin çakmak taşından işlenmiş sayısız ve çok çeşitli fomlardaki piyesleri meydana çıkarılmış, aynı mağarada, mağara ayısı ve aslanına aid münferid diş ve iskelet kalıntıları ele geçirilmiştir ¹⁸.

Gezi plânına göre Prehistorya araştırmalarının yalnız Türkiye'nin Anadolu kısmında yapıldığı, ve coğrafi bölgelerin hemen hepsine gidilmiş olduğu halde, miktarı verilecek, ve mukayeseleri yapılacak çeşitli verilerin ancak 31 ilimizin sınırları içinden temin edilmiş olduğu görül-

mektedir. Bu durum Türkiye çapında mütaala edildiği takdirde daha ne kadar bölge, ve ilde Tarihöncesi araştırmalarının yapılması gerektiği kendiliğinden anlaşılır.

Prehistorik istasyon, ve çeşitli iskân yerleri bakımından, bahis konusu olan beş adet kaynak eserden, yerli ve yabancı araştırmacıların gezi ve kazı raporlarından, ayrıca büyük ölçekli Türkiye hartalarından çıkarılan neticelere göre, 11 adet alt, 16 orta, 2 üst Paleolitik; 1 Mezolitik; 3 adet ayrı yerlerde Neolitik yerleşme hatı ile, 25 tabii mağara, 2 düzyerleşme yeri, 525 höyük tesbit edilmiştir. Kendi araştırmalarımla bu miktara yeniden, daha 10 alt, 13 orta, 2 üst Paleolitik; 2 Mezolitik, 6 adet Neolitik olması muhtemel buluntu yeri; çeşitli iskân yerlerinden 52 Kayaaltı sığınağı, 232 tabii, 336 yapma mağara, 46 ören (Düzyerleşme yeri), ve 252 höyük ilâve edilmiştir. Bu bölümde Prehistorik yerleşimle ilgili buluntu yeri, ve sayıları toptan verilmiştir. Sahalar halinde taksimine, coğrafi dağılışı ve özelliklerine müteakip kısımlarda temas edilecektir.

ARAŞTIRMALARIMA TEKADDÜM EDEN İNCELEMELER VE BUNLARDAN BİR KISMINI İLGİLENDİREN YENİ GÖZLEMLER

Şimdiye kadar Anadolu'da yapılan Tarihöncesi araştırmalarının Taş Devrilerine aid olanlarından bir kısmı, zaman zaman muhtelif yazarlar tarafından bir araya toplanarak yayınlanmıştır. Plânımızın II. bölümünde bu eserlerden kısaca bahsetmiştik. M. Pfannenstiel "Die Altsteinzeitlichen Anatolien" adlı eserinde, 1894 Birecik (Gautier) Paleolitik buluntusundan başlayarak, 1941 yılı Tekeköy (İ. Kılıç Kökten) buluntusuna kadar münakaşalı münakaşasız takriben otuzu müteceviz istasyonu bir araya toplamak suretiyle kendisine tekaddüm eden eserlerden daha geniş-e bir derleme yapmıştır¹⁹.

Zaman ilerledikçe, gezi ve buluntu sayısı arttıkça, bu toplama işine devam edileceği şüphesizdir. Nitekim hocam Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu da "Türkiye'de Taş Devirleri Buluntuları", (Stone Age Cultures in Turkey) adıyla İngilizce olarak yayınlamış olduğu makalesinde Taş Devirlerini, alt, orta, ve üst Paleolitik; Mezolitik; ve Neolitik şeklinde gruplandırarak, ve kısmen yeni Paleolitik buluntuları da ekliyerek bir araya toplamıştır²⁰.

Taş devirlerinin buluntu yerlerini, ben de muhtelif yönlerden 1941 yılında "Türkiye'nin Eski Taş Devirleri İstasyonları ve Aletleri" adı altında bir araya toplamış, ve genel Prehistorya bilgisine, ve metotlarına da temas ederek bir kitap halinde, resimli ve hartalı olarak, ayrıca Şevket Aziz Kansu'nun da aşağıdaki bir ön yazısı ile birlikte yayınlanması için Türk Tarih Kurumu'na vermiştim.

Ön söz : "Türkiye Eski Taş devirleri istasyonları ve aletleri adını taşıyan ve bugüne kadar Anadolu'da bulunmuş olan ve insanlık tarihinin en eski kültürlerine aid bulunan taş endüstrilerin istasyonları

buluntu tarihlerine, ve endüstrilerin evrim kronolojisine göre tertipliyen bu eseri, asistanım İ. Kılıç Kökten hazırladı. Bu küçük eser Prehistorya devirlerini genel olarak anlamak ve araştırmalarda bulunmak isteyenlere faydalı bir rehber vazifesini göreceğinden eminim.

İ. Kılıç Kökten bu eserinde Andolu'nun Eskitaş devirleri kültürlerinin kalıntılarına girmeden evvel Eskitaş devirleri hakkında genel malûmat vermekte, ve ondan sonra Anadolu'nun eski kültürlerine aid buluntular hakkında en tipik nûmuneler göstermektedir.

Eserdeki tablo ve hartalar da bunları hülâsa etmektedir. I. Kılıç Kökten'i bu eseri hazırladığından dolayı tebrik etmek benim için zevkli bir vazifedir." 30.6.1943, Ş. Aziz Kansu.

Yine aynı mevzua başka bir cepheden "Anadolu Prehistoryasında Kars Bölgesinin Yeri" adlı doktora tezimde de temas etmişim²¹. Tarihleri itibariyle neşredilenlerden önde gelen bu emeklerim, maalesef yayınlanamadı, ve birçok yerlerinden orijinalitesini kaybettiği için de yeniden düzenlenmesi gereken eserler arasına girmiş oldular. Bunu kaydetmekten maksat, Anadolu'da derleme işine yerli ve yabancı yazarlar tarafından aralıksız devam edilmiş olduğunu, ve neşri âcil olan yeni buluş ve görüşlerin ne hale geldiğini, ve istikşaf gezilerinin Türkiye Prehistoryası için ne kadar elzem bir mesai olduğunu tebarüz ettirmektir.

Gezilerimiz arasında fırsat buldukça eski Paleolitik istasyonlarımızı da tanımak ve son durumları hakkında yerinde bir görüş elde etmek maksadıyla, birkaç ziyaret gezisi çıkartmayı da ihmâl etmiş değilim. Biraz da bu türlü mesaiden çıkarılan neticeler üzerinde durmayı konumuz için uygun görmekteyim. Bu türlü çalışmalarına 1945-1946 yılı gezilerine çıktığım zaman başlamıştım. İlk ziyaretimi Türkiye'nin en eski buluntu yeri olan Birecik (M. J. E. Gautier 1894) çevresinde yaptım. Buraya Urfa ve Suruç ovalarını inceledikten sonra gitmişim (18.II.1946). Sileks yumru tarlalarını, ve gerçek yonga aletleri Birecik kasabasının kuzeyindeki Sürtepe höyüğü (üzerinde köy vardır) ve Tilvez köyleri arasındaki düzlüklerde, Fırat nehrinin doğu geçesi sekilleri üzerinde gördüm. Tipik bir elbaltası bulamadığım halde, Pirin'in orta, üst (1928); Kilis'in orta (1928); Keysun ve tekrar Pirin'in (1945) alt, orta, üst; Gölbaşı'nın (Bozova) 1946 yılı alt ve orta Paleolitik buluntuları yakınlıkları dolayısıyla eski Birecik buluntusunu gerçekten desteklemektedir. Burayı Ernest Chantre'in da kısmen temas ettiği gibi daha geniş manada, Dış Doğu Toroslar ve devamı güneyinde kalan verimli bölgelerin çerçevesi içinde mütalaa etmek kabildir. Ayrıca Kurt Bittel, bu aletin (Gautier) sularla yukarlardan sürüklendiğini, tipik olmamasına rağmen ihtimalle Aşöleen (Acheuleen) bir elbaltası olduğunu kaydetmişlerdi²². Burasının, yukardan beri anlatılan gelen görüş ve mülâhazalara istinaden gerçek bir Paleolitik istasyon olduğu tebellür etmiştir.

İkinci ziyaret gezimi 1910 yılında Campell Thompson'un tesbit ettiği Soğanlıdere mevkiinde yaptım. Türkiye Prehistoryasında üçüncü paleolitik bir istasyon olarak bilinen bu yere, Yeşilhisar ilçesinden başlayıp, yeniden, ve naklen kurulmakta olan Kale köyü içinden geçerek gitmişim. Çok dikkatli araştırmalar yapıldığı halde Paleolitik bir alet, ve eski buluntuları teyid edici bir vesika ele geçirilemedi. Yalnız bu verimsiz netice ile Kayseri çevresinin Taş Devirleri bakımından verimsiz olduğu kaydedilemez. Soğanlı mevkiini çevreleyen yüksek düzlükler üzerinde, ve Bünyan doğusunda bulunan Hazarşah boğazının tabii mağaraları, bu mağaralara yakın yazılar araştırılıncaya kadar Soğanlıdere'nin şüpheli istasyonlarımız arasında kalması uygun görülmüştür²³.

Türkiye'nin eski istasyonlarından birisi de Gurma mağaralarıdır. Antalya'nın 8-10 km batısında, Çatma dağının doğu ucunun güneyinde bulunan Kurma köyüne de gitmişim. Burada köye çok yakın bulunan ve Vittorio Viale tarafından araştırılmış olan (M. Pfannenstiel s. 11, 1941) Domuzburnu mağarasıyla, daha uzakta bulunan Dipsizin'de çalıştım.

Domuzburnu mağarasının tabanı, kırılıp devrilen dikit, ve sarkıt bloklarından, tavan ve yan duvarlardan kopan kayalarla tamamen kapanmış veziyette idi. Araştırmalarımı eski sondaj çukurlarını biraz genişleterek yaptım. Ana kayaya ulaştırdığım halde elimize Grek-Roma devrine aid birkaç çanak parçası, taştan yapılmış küçük bir insan başı bakartması, domuz dişleri, ve münferid davar kemikleri geçmiştir. Kaba çanak parçalarına (Bakar veya Neolitik) 95 santimetreden sonraki seviyelerde tesadüf edilmiştir. Tipik Paleolitik bir alet bulunamadı. Diğer mağara ve kayaaltı sığınakları önlerinde tekrarlanan kazılardan da müsbet bir netice alınamadı. Bu bakımdan Gurma köyü mağaraları da eski ihtimalli durumu muhafaza etmektedir. Yalnız mağaraların çökmüş kaya blokları temizlenir, zemini meydana çıkarılırsa Paleolitik devirlere aid izlerin tesbiti mümkün kılınabilir.

1948 yılından beri yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından (Pittard, Şevket Aziz Kansu, Hamid Zübeyir Koşay, Von der Osten) sık sık ziyaret edilen, ve Türkiye Prehistoryasında Orinyasiyen, ve Musteriyen devirlere aid sileks aletleriyle dikkat çeken Pirin mevkiine ben de uğradım. Burası Adayaman'ın takriben 4 - 5 km kuzeydoğu'suna düşer. Burada klâsik devirlere aid geniş bir iskân yeri, birçok yapma ve tabii kayasığınakları vardır. Topladığım sileks aletlerin çoğu şekilleri bakımından eski buluntuların aynıdır. Klaktoniyen (?) bir yapılış gösteren kaba bir yonga alet bulunmuş, eski ve yeni buluntulara sileksten işlenmiş tipik bir elbaltası da ilâve edilmiştir²⁴. Pirin'in gerçek ve esaslî Paleolitik istasyonlarımız arasında bulunduğu mükerrer araştırmalarla teyid edilmiş bulunmaktadır.

Güneydoğu Anadolu'nun Paleolitik istasyonlarından olan Dülük 1938 yılında Dr. Muine Atasayan'ın Klaktoniyen (?) formlu aletleri²⁵;

1945 yılında Dr. Kemâl Erguvanlı'nın yapmış olduğu araştırmalarla ²⁶, malûmumuz olmuştur.

Dülük'te araştırmalarımı köyün yanındaki Cimşit adı verilen kalkerli geniş basamaklar üzerinde yaptım. Çok geniş bir saha üzerinde sileks yumruları ile birlikte alt, orta ve hatta üst Paleolitik devirlerin tekniğini gösteren zengin silkes yongalarıyla karşılaştım. Bu durumda sileks yongalarını morfolojilerine göre devri bir tasnife tâbi tutmak mümkün iken, herşeyden önce bölgede elbaltası kültürünün mevcudiyeti üzerinde durdum. Burada kısa bir zaman içinde çok tipik ve büyük elbaltaları ele geçirdik. Klâktoniyen tipindeki yongalar pek çok olduğu halde, bu devrin varlığını bende şüphe ile karşıladım.

Metmenge köyü Gaziantep'in 27 km. Kuzeybatısı'na düşer. Dr. Kemal Erguvanlı burada iki adet Şeleen elbatası bulmuş, ve ayrıca bu çevreye yakın yerlerde yonga aletlerde toplamıştır. Burada da ilk buluntuları teyid edici vesikalar elimize geçirmiş bulunuyoruz. Gerek Dülük, ve gerekse Metmenge ve çevresinin, bir tabaka kazısı yapılp Paleolitik bir stratigrafi tesbit edilinceye kadar, bölgenin çok fazla sileksi ihtiva ettiğini hesaba katarak, yalnız elbatlalarına istinat edip bir Paleolitik buluntu yeri, ve alanı içinde bulunduğumuzu; bölgenin şimdilik gerçek alt paleolitik vesikalar veren bir istasyon olduğun kaydetmeliyiz.

Fırsat düştükçe diğer buluntu yerleri de ziyaret edilecektir. 1894 yılından 1952 yılına kadar Türkiye'de yapılan Prehistorya araştırmalarına son olarak toptan bir bakış yapılacak olursa: 21 alt, 29 orta, 4 üst Paleolitik, 3 Mezolitik ve 9 adet Neolitik buluntu yeri ve katının tesbit edildiği görülmüştür. Bunlardan 21 alt Paleolitik'ten 8 i Şeleen, 3 ü Klaktjnyen (?), 5 i Aşöleen ve 5 tanesi Mikokiyen; 29 orta paleolitikten 21 tanesi Levalva - Musteriyen, 8 i Musteriyen; 4 üst paleolitikten de 4 ü Orinyasiyen devirlerine aiddir.

3 Mezolitik yeri (Baradiz, Tekeköy, Kars çevresi), Mezolitik tipinde, fakat az tipik mikrolitler vermiştir.

6 Neolitik buluntu yerinin ise, 3 ü eski buluntu yerlerinde, bilhassa Sakçagözü I, Mersin Soğuksutepe (Yümüktepe) XXV, XXVI seviyelerine tekabül ettiği anlaşılmıştır ²⁷. Diğerleri Mısırdaki, Akçakale adası (Kars), Hafik, Şarkışla (Sivas), İznik gölü çevrelerinde, ve İnönü mağaralarında (Havran) tesbit edilmiştir. Takdim ettiğim cetvelde Prehistorik buluntu yerlerinin sayısı toplu olarak bir arada gösterilmektedir.

Eski ve Yeni
Prehistorik Buluntu Yerlerinin Devirlere Göre Bugünkü Mikdarı :

	Şeleen	Klaktoniyen	Aşöleen	Miktar
Eski ve yeni buluntu	6 +	2 +	1	3 = 1 1
Kendi bulduklarım	2 +	2 +	4	2 = 1 0 Alt
	8	3	5	5 21
			Lövalva-Mus.	Musteriyen
Eski ve yeni buluntu			14 +	2 = 16 Orta
kendi bulduklarım			7 +	6 = 13
			21	8 29
				Orinyasiyen
Eski ve yeni buluntular				2 = 2 üst
Kendi bulduklarım				2 = 2
				4 4
				Mezolitik
				1 = 1
				2 = 2
				3 3
				Neolitik
"				3 = 3
				6 = 6
				9 9

Takdim ettiğim listeye üzerinde çalışmakta olduğum 2 Aşöleen ve 3 Musteriyen buluntu yeri konmamıştır. Türkiyede Taş devirlerinden Solutreen ve Magdaleniyen safhalar hariç, diğer çağların mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Teknik ve aletlerin morfolojik durumları bakımından bu tasnif ve tertip şekli doğru olmakla beraber; şimdiye kadar yapılan araştırmalarda Klaktoniyen biçimli endüstrilerin Dülükte alt, Pirin'de alt ve orta; Mikokiyen'e ayrılanların da Antalya'da Musteriyen I le, Urfa'da alt ve orta, Antakya'da alt²⁸, Etyokuşu'nda orta, Kastamonu'da alt Paleolitik'le birlikte ele geçmiş olması, bu iki safhanın Anadolu'nun Paleolitik kronolojisinde ayrı ayrı yer almasına şimdilik müsaade vermemektedir. 1946 yılında yeniden tesbit ettiğim ve içinde üç kazı mevsimi çalıştığım (1946-47, 1949) Karain mağarası (Antalya) gerçek alt, orta ve üst Paleolitik devrin taş ve kemik endüstrilerini, Dördüncü zaman faunasından mağara ayısının ve mağara aslanının dış, ve münferid kemiklerini, ayrıca Musteriyen devri adamına aid bir çocuğun dişini vermiş olmakla Anadolu'daki taş devirlerinin varlığını daha kesin bir şekilde açıklamış,

ve önümüze ümit verici geniş bir çalışma ufku açmıştır. "1949 yılı Tarih-öncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor" adlı yazımda Karain mağarasının Anadolu prehistoryası için sağladığı faydalara daha etraflı temas edilmiştir. Bu mağaranın üst ve alt büyük boşluklarında elimize çakmak taşından yapılmış Aşöleen, mikokiyen, Musteriyen I ve II, Erken Orinyasiyen, Orinyasiyen tipte aletler geçmiştir. Bunlardan başka mağarada Neolitik ve Bakır devirlerinin varlığında nisbeten daha fakir belgelerle izlenmiştir. Müteakip kazılarla daha cesaret verici ve müeyyid neticeler istihsal edileceğinden ümit varım. Yalnız burada, bu mağaradaki vesikaların bulunuş şekilleri hakkında da bir not eklemeyi yazımın sonunda yapacağım muvakkat Paleolitik kronoloji için faydalı görüyorum.

Karain'de Aşöleen olarak işaret ettiğim elbaltaları Musteriyen I seviyesinin hemen altında fakat değişik bünyeli tabakada ; Mikokiyen aletler de Musteriyen I aletleriyle birlikte çıkmıştır. Musteriyen II aletlerinin bir kısmında Orinyasiyen de görülen teknik özellikler, Erken Orinyasiyen seviyesindeki aletlerde de şekilleri oldukça küçülmüş Musteriyen üçgen biçimli uç ve kazıyıcıların mevcudiyeti dikkati çekmiştir. Bu esaslı ilk ve gerçek Paleolitik iskân yeriyle, ve şimdiye kadar izahı yapılagelen neticelere²⁹, Beypazarı ilçesi ile Çeçtepe ve İlhan köylerini (Ankara) çevreliyen yüksek sekiler üzerinden toplanan, ve yaşlarını Alt Pleistosen bir safhaya bağlamağa mütemayil bulunduğum piyeslere göre³⁰, Klâkeoniyen'in çok kaba yonga, ve küçük elbaltacıklarını karışık bir Aşöleen (Kaba Paleolitik yongalar ve üst Aşöleen şeklinde) olarak kabul edüp, Şelleen, ve Aşöleen'den mürekkep bir alt; Lövalvaziyen, iki safha gösteren Musteriyen'le, ve yine Mikokla (Aşöleen) karışık üçlü bir orta; Musteriyen teknik izlerini devam ettiren ve tedricen orta Paleolitik formlardan gerçek klasik, fakat basit tiplere intikal eden üç seviyeli, yalnız Orinyasiyen'den ibaret üst Paleolitik olmak üzere muvakkat bir Paleolitik kronoloji yapılmasına taraftarım. Bu durumla Anadolu'da Klaktoniyen ve Mikok safhalarının tamamen yokluğu ileri sürülemez. Karışıklığın muayyen bir devir tekniğine, veya devirlerin temadisine aid olup olamayacağı, kronolojimizdeki devirler sabit kalmak şartıyla, yenilerinin katılıp katılmayacağını müstakbel araştırmalar ve kazılar tâyin edecektir.

AYRI BİLİM KOLLARI ARAŞTIRMALARDAN TÜRKİYE PREHİSTORYASI İÇİN SAĞLANAN FAYDALAR

Türkiye'de Prehistorya araştırmalarının başlangıç tarihi çok eski olduğu halde, buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı veçhile, çeşitli ve zengin prehistorik neticelerin, ancak 1935 den sonraki yıllar içinde tesbit edilmiş olduğu görülür. Memleketimizin prehistorya araştırmaları tarihçesinde başlı başına bir gayret ve fedakârlık safhasını teşkil eden bu devrede Türk araştırmacılarının devamlı emekler sarfettikleri zikredilmeli, ve Türk Tarih Kurumu'nun gösterdiği maddî ve manevî yakın alâkada şükranla anılmalıdır.

Son üç yıl içinde (1946-47, 1949) yeniden yapılan mağara kazılarından meydana çıkarılan Paleolitik stratigrafi, insan ve hayvan paleontolojisini ilgilendiren münferid buluntular şimdiye kadar haklı olarak ortaya atılan ihtimalli görüşleri gerçekleştirmiş, çeşitli mukayese imkânları sağlamak suretiyle önümüze daha geniş bir çalışma sahası açmıştır.

Neandertal adamının, ve fosil insanlarla çağdaş mağara ayısı, ve aslanın varlığı bir hakikat olmuştur. Artık nazârî olarak değil, bu gerçek vakıalara istinat ederek, araştırmalarımızda morfolojik ve tipolojik metodların tek başına bir yeterlik ifade etmediğini, ve yardımcı bilim kollarının metotlarından, ve yazılarından faydalanmanın gerektiğini kaydetmeliyiz. Prehistorik çağlardaki hayat tarzının özelliklerini tâyine yarayacak yazılı bir vesika mevcut olmadığına göre, çok cepheli çalışma prehistoriyenler için zaten malûm bir zarurettir. Şimdiye kadar ayrı bilim kollarıyla, çalışma bakımından kayde değer bir bağlılık tesis edilememişse de, etüdlerinden faydalanmayı, metodlarına başvurarak araştırmalar yapmayı da hiçbir vakit ihmâl etmiş değiliz. Bu türlü münasebetlerin iki taraflı, ve birbirinden haberli olarak gün geçtikçe sıklaşacağına inanmaktayız.

Trabzon³¹, Marmara ve Akdeniz kıyılarıyla³², Ankara sekileri üzerindeki çalışmalar³³, Türkiye'nin karst olayları hakkındaki etüd³⁴, göller mıntakasmda (Burdur, Konya ve Koçhisar gölleri) yapılan coğrafya³⁵, Antep çevresindeki jeolojik³⁶. İlhan köyü ve karaman'da bulunan fosiller hakkındaki Paleontolojik³⁷, tetkikler faydalandığımız eserlerden bir kısmını teşkil eder. Sırası geldikçe bunlara benzer eserlerden yakınlık derecelerine göre bahsedilecektir. Yalnız bu arada prehistoryamız için kesin olarak Paleontolojiden, ikinci derece de coğrafya, ve jeolojiden faydalanmış bulunduğumuzu kaydetmeliyiz.

1949 yılında Karain mağarasının üst büyük boşluğunun D gözünde Musteriyen II, ve erken Orinyasiyen tipte aletlerle zengin, ve çeşitli fosil memeli hayvan kemiklerini ihtiva eden çimentolaşmış bir tabakanın üst seviyelerinden elime geçirdiğim bir insan dişinin, Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek tarafından "Homo Neanderthalensis" olarak teşhis edilmiş olması³⁸, yine aynı mağaranın alt büyük boşluğunda tipik Musteriyen I, II, tabakalarındaki fosil hayvan kemikleri ve dişlerinin "Zitte'le" istinaden "Ursus spelaeus, Felis leo spelaeus veya pseudaelurus gervvais" olarak tayini³⁹, paleontoloji ilminin metotlarıyla kabil olmuştur.

Kayseri müzesinde muhafaza edilmekte olan Elefas Meridiyonalis filine aid bir defansla, yine Kayseri çevresinde aynı mevkide (Halevik) ikinci defa bulunan elefas kalıntıları (Bu buluntu Prof. Leuchs tarafından ihtimalle alt pleistosen olarak tayin edilmişti)⁴⁰; Samsun çevresinde bulunduğu mequs (=at), Bos bufalo (= manda) adlı hayvanların diş ve iskelet parçalarını⁴¹; Gökdere (Elmadağ- Ankara) favnazına aid yatakların varlığını bildiren etütler⁴², bu türlü çalışmalara birer misâl teşkil etmektedir.

Bunlardan başka Kayaaltı (Pirun-Adıyaman) duvarlarında tesbit

edilen ve dağ keçileri (Bouquetin) olarak teşhisi yapılan ⁴³, bilahare K. Bittel tarafından ihtimalle karşılanması tavsiye edilen resimler üzerindeki etütlerde bu türlü çalışmalar arasına katılmalıdır ⁴⁴.

Elimizde bu ve buna benzer faydalı eserler mevcut olmasına rağmen, bugün, Anadolu'daki sekilerin gerçek dağılışları, sahaları, ve hattâ sayıları hakkında tam bir fikre sahip değiliz. İskân tarihimiz için tetkiki gerekli olan birikinti konileri üzerinde, traverten katlaşmaları mes'alesinde hiç durulmamıştır.

Ankara çevresinin Paleolitik buluntu yerleri birer istasyon mudur? değillerse nerelerden taşınmışlardır? En yüksek sekiler üzerinde toplanan ve alt pleistosen safhaya idhaline temayül gösterildiğini bildirdiğim aletlerle, Ankara çevresinin Paleolitik buluntuları arasında bir münasebet çıkacak mıdır? Bu soruların da cevapları, ancak yardımcı bilim kolleleriyle yapılacak sıkı iş birliğinden sonra verilebilecektir.

Bu kısma son vermeden biraz da maddî kültüre aid ilk belgelerin bünyeleri ve kaynakları hakkında birkaç not eklemeyi münasip görüyorum. Şimdiye kadar yapılan gezi ve kazılar neticesinde çeşitli maddî kültür vesikaları tanınmış, kullanış tarzlarını da tarif etmiş ve yenilerini de isimlendirmiş buluyoruz. Bunların içinde bünye bakımından ekseriyeti taş endüstri teşkil etmektedir. Paleolitik devirlere aid olan kemik eşya birkaç taneyi geçmez. Kemikten mamul eşya Kalkolitik, Bakır, ve müteakip devirlerde daha bol ve çeşitlidir. Taş devirlerinin buluntu yerleri ve vesikalarının devirleri tayin edilmiş olmasına rağmen, toplandıkları sahalardan, daha doğrusu yapılarını teşkil eden malzemenin yayılış, ve istihsal tarzları üzerinde yeni yeni durulmağa başlanmıştır. Bütün bu taş aletler büyük bir ekseriyetle çeşitli çakmak taşlarından yapılmıştır. 21 alt Paleolitik buluntu yerinin aletleri çoğunlukla çakmak taşından işlenmiş olup, bunlardan 4 ü püskürük kayalardan (Andezit, bazalt) ve bir tanesi de kalkerden yapılmıştır.

29 orta paleolitik buluntu yerinin 25 istasyonundan ele geçenlerin kâffesi çakmaktaşıdır. 4 istasyonda ise ekseriyeti püskürük kayalar (Obsidiyen, bazalt, andezit) teşkil etmektedir.

4 Üst Paleolitik buluntu yeri aletlerinin daha çok çakmak taşından, az bir kısmının da obsidiyenden oldukları görülmüştür. Mezolitik, ve Neolitik iskân yerlerinden ele geçenler de üst Paleolitik duruma benzerler.

Taş devirleii için malzeme tamamıyla yerlidir. Bunlar yerine göre yer üstünden (Yumru tarlaları) toplandığı, ve yerine göre de yer altından (Taş ocakları) çıkarıldığı görülmüştür. Ekseriyet teşkil eden çakmak taşlarının ateş veya döğen sileksi (= Silex pyromaque); ve "Esmer kaya sileksi (=Petro silex brun) olmak üzere belli başlı iki büyük grupta toplamak mümkündür. Andezit, bazalt, ve siyah obsidiyenden yapılmış olanları daha ziyade doğu, kuzey, ve kısmen de orta Anadolu'da; çakmak taşından olanlarına da kuzey, orta, güney, güneybatı Anadolu'da rastlanmakta

olup, daha geniş bir yayılış göstermektedirler. Bu arada doğu da az miktarda çakmak taşından, kuzey ve orta güney Anadolu'da da gene şimdilik seyrek olarak obsidiyenden yapılmış olanları ele geçmiştir.

Tetkiklerimizin başında olmamıza rağmen bu malzemelerden esmer kaya sileksinin en çok dış doğu Toroslar altında, yani Güneydoğu Anadolu'nun batı, batı güneyinde, ve bir az da daha sertleşmiş olarak bölgenin kuzey yörelerinde (Keysun ve Adıyaman çevreleri); ateş veya döğen sileksi dediklerimizin de Orta Anadolu'da ve ona komşu bölgelerde tesadüf edilmiştir.

Sivas çevresinde prehistorik çağlardan beri işlendiği vesikalariyle açıklanmış olan, ve hâlen içlerinde çalışılan çakmaktaşı ocakları; Soluhan, Muş arasındaki Şeref Meydanı ve çevresi; Kars dolaylarının obsidiyen yumruları; Besni, Keysun arası; Keçiören sırtları; Çeçtepe köyünden - Beypazarı dolaylarına ulaşan dağların mühim bir kısmı, ve buraları çevreliyen yüksek sekilerin üstleri; Çermik (Diyarbakır), Bozova-Gölbaşı (Urfa) çevreleri; Aslantepe, ve Yağcılar köyleri civarı (Balıkesir) çakmak taşı yumru tarlaları tabii kaynaklarımız arasındadır.

Fransa, Belçika, Almanya, İsviçre, Macaristan, Avusturya ve Avrupa'nın diğer memleketleri için yapılan etütler gibi 46, bizler de çeşitli taş cinslerini, ve bunların Prehistorik çağlardaki değeri ile mübadele şartları ve kaynakları hakkında diğer bilim kollarından faydalanarak malûmatımızı artırmağa, ve noksan kalan kısımları zamanla tamamlamağa çalışacağız.

PREHİSTORİK BULUNTU YERLERİ İLE, MADDİ KÜLTÜR BELGELERİNİN COĞRAFİ DAĞILIŞLARINA GÖRE ZAMANIN İKLİMİNE, VE PREHİSTORİK İNSANLARIN ULAŞTIKLARI YERLERE DAİR TAHMİNLER

Bu bölümde Taşdevri istasyonlarımıza tek tek temas edüp, çağları hakkında bir tekrarlama, ve devrî sıralama yapılmıyacaktır. Yalnız, Çağları malûm buluntuları, Taşdevirleri çerçevesi içinde mütalâa ederek coğrafi dağılışları üzerinde durulacak; iklim ve insanların ulaştıkları yerlere aid tahminler bu duruma göre yapılacaktır.

Bugüne kadar tesbit edilen Taş devrî buluntu yerlerinin miktarı hakkında, esasen konumuzun üçüncü bölümünde lüzumlu malûmat verilmişti. Şimdilik Trakya hariç, Anadolu'nun mühim bir kısmında Paleolitik istasyonlar tesbit edilmiştir. Yalnız, Alt Paleolitik buluntuların çoğunlukla Anadolunun dörtte biri, güney doğu parçasında toplanmış olduklarını görüyoruz. Diğer bölgelerdeki (Kuzeybatı, Orta Karadeniz bölgeleri, Doğu, Orta ve Güney Anadolu) çağdaşlarının sayıları çok az olduğundan birer mıntaka halinde göstermeğe şimdilik imkân yoktur.

Anadolu'nun doğu (Kars), batı (İstanbul), kuzey (Samsun) bölgelerinde orta Paleolitik aletler bulunduğu halde, bugün için gerçek Orta Paleolitik vesikaların daha ziyade, orta Anadolu'nun Yukarı Sakarya yörelerinde, Güney Anadolu'nun da Antalya çevresinde, ve kısmen Güney-

doğu Anadolu'nun kuzeybatısında (Malatya, Elazığ) toplandıkları görülmektedir..

Sayısı az olan Üst Paleolitik, Mezolitik devirler için alt ,orta Paleolitikte olduğu gibi birer bölgeye tefriki bugün için kabil değildir. İstasyonlarımız çoğaldığı halde, araştırmalarımız geliştiremediğimizden bu dağılım mes'elesini, kesin bir neticeye, yani bölgeler halinde ifadeye henüz muktedir değiliz. Yalnız; Şimdilik Anadolu'da Kelkit vadisi boyu ile, Kuzeydoğu Anadolu'da, ve Kuzeybatı Anadolu bölgesinde Gölköy Enstitüsü ⁴⁷, Tahta ve Malak köyleri civarının (Kastamonu) ⁴⁸, alt ve orta Paleolitik vesikalari hariç kafi derecede Paleolitik istasyonların tesbit edi'mediği kaydedilmelidir (Harta I).

Bundan 15 yıl önce Abbe, H. Breuil II Türk Tarih kongresinde : iki yüzlü (biface) endüstrinin, yani alt Paleolitik'in (elbaltaları) Filistin ve Suriye'de çokluğunu; Balkanlarda, ve Rus Siberya'sında yokluğunu ifade ederek, alt Paleolitik endüstrinin Türkiye'de tesadüf etmek ihtimali mes'elesinde bu medeniyetin dağ ve deniz yollarını aşamıyacağı; buna mukabil, ekla ile muttasıf en eski Klâktoniyen (Clactonien), ve en eski Lövalvaziyen'in (Levalloisien), Suriye, ve Filistin üzerinden daha kuzeylere çıkabileceğine işaret etmişlerdi ⁴⁹.

Bugün alt Paleolitik aletlerden Şelleen, Aşöleen'in Kars ilinde; Aşöleen'in Samsun ve Malatya, Pendik (İstanbul) çevrelerinde; ve yine Şelleen, ve Aşöleen'in Ankara, Gaziantep, ve Kastamonu yakınlarında bulunmuş olması; yukarda bifas, yani iki tarafı da işlenik endüstri hakkında yapılan ihtimâlli görüşleri gerçekleştirmiş; ve ekla (Yonga) kültürünün de Anadolu'nun hemen her bölgesinde elimize geçmiş bulunması müsbet görüşlerini teyid etmiştir.

Konumuzu ilgilendirmesi bakımından biraz da aletlerin bulunuş tarzları üzerinde durmak istiyorum : Alt Paleolitik aletlerin çoğunlukla yerüstünden toplandığı, buna mukabil orta Paleolitik vesikalarının sekiler içinde, mağara dolguları arasında kaldıkları : satıhta ele geçen orta Paleolitik aletlerin üzerinde, yataklar arasından dışarı çıktığını işaretliyen izler (patina) taşıdıkları görülmüştür. Üst Paleolitik endüstriden Kapalin'deki (Bozanönü-Isparta) Orinyasiyen aletler esas itibariyle jeolojik bir zemine istinat etmektedirler. Pirin çevresinde bulunan aynı çağın vesikalari satıhta, ve Karain deki benzerleri de zemine dayanan karıştırılmış yumuşak kültür toptakları içinde bulunmuşlardır.

Mezolitik devir mikrolitlerinin ister satıhta, ister mağarada bulunsun jeolojik yataklar arasında kaldığı, ve onlar arasından satıtlara çıktığı müşahede edilmiştir.

Bu genel dağılım görüşüne nazaran, Anadolu'da Prehistorik insanların ne zamana kadar gezgin, ve hangi zamanlarda geçici, ve devamlı yerleşmelere elverişli mahaller aradıklarını sezmek mümkündür.

Tahminlerimi gerçeğe yaklaştırmak bakımından; biraz da, birkaç önemli prehistorik buluntu yerlerinden (Etiyokuşu, Tekeköy, Baradiz,

Kapalın, Karain) alınan kesitlerin jeolojik ve prehistorik stratigrafileri üzerinde durmak ve neticelerini-, bir evvelki dağılış mülâhazalarına ilâve etmek gerekmektedir. Tarih sıralarına göre, isimlerini takdim ettiğim beş adet buluntu yerinden, Etiyokuşu ve Baladiz vesikaları, sekiler, ve küçük kum tepeleri içinden; Tekeköy, Kapalın, Karain vesikaları da mağara dolguları arasından çıkarılmıştır.

Şimdi bunlardan, evvelâ Etiyokuşu'na aid kesitin katlan üzerinde durulacaktır (Levha I). Jeolojik katlardan müteşekkil olan kesit sekiz seviyeden ibarettir. Nebatî ve Bakırçağı iskân seviyesi olarak gösterilen ilk üst iki kat 1.80 m; ve alt seviye olarak işaretlenen, fakat derinliği Lö-valvazo-Musteriyen aletlerin bulunduğu yere kadar tesbit edilen yataklar da 3.30 m kalınlıktadır. Tamamı 5.10 metreyi bulan bu kalınlığın, yukardan itibaren ilk 1.80 metrelik Bakır çağı katı çıkarıldığı takdirde, konu için üzerinde durulması gereken yüksekliğin, Çubuk suyundan yukarı tahmin edilen 10 metrelik ilk seki irtifainin yarısından az bir kalınlığa tekabül ettiği görülür. İklim bakımından bizi bu kesitte daha ziyade aletleri ihtiva eden yatağın kalınca iki verimsiz jeolojik yatak arasında kaldığı ilgilendirmektedir. Aletlerin Keçiören sırtlarından, ve Solfasol köyü çevrelerinde tesbit edilen sileks yumru tarlalarından, veya açık bir istasyon çevresinden sürüklenip indirilmiş olmaları muhtemeldir. Bu hususa daha önce diğer araştırmacılar da (K. Bittel, Max Pfannenstiel) temas etmişlerdir. Tekeköy (Samsun) A mağarasında Mezolitik devrine aid mikrolitlerin çıkarıldığı malûmumuzdur. Verisi bir mağara dolgusu içinde bulunmuş olmakla Etiyokuşu'ndan ayrılır. Levha II de görüldüğü gibi 10 seviyeden müteşekkil olup, tam derinlik 3.22 metreyi aşkındır. Bunun 0,45 metreyi bulan üst üç katını, mağara üzerini boydan boya işgal eden Sıra Kayaaltı sığınaklarının bulunduğu ön aşıntı sekisi üstündeki eski, fakat, çok zayıf bir yerleşme yüzeyinden sürüklenmiş topraklar işgal eder. 0.96 metrelik dördüncü kat çakıl, ve kemik parçalarıyla karışık bir topraktır. Bu da zayıf ve üzerinde durulmağa değmiyen, çok yeni bir yerleşme kalıntısıdır. Çakmak taşından yapılmış olan mikrolit aletler alttaki seviyeden, siyah sarımtırak toprak tabakalarından çıkmağa başlamış, ve yedinci kat bitimine kadar devam etmiştir. 3.22 m derinliğe inilen bu çukurun, son ve kumlu toprak yatakları içinde, ve daha ziyade çukurun doğu kenarında kalınca bir kis tabakası da kaldırılmıştır. Bunun mikrolit alet veren tabakaları ikiye bölmüş olması iklim bakımından tetkike muhtaç bir durumdur. Sekizinci kaba çakıl tabakası dahil alttaki katlarda mikrolit endüstri bulunamamıştır (Levha II).

Baradiz ve Bozanönü çevresi araştırmaları : Bu mıntakada 1938 yılında Prof. Dr. H. Louis tarafından coğrafya araştırmaları yapılırken, Baradiz'da (Baradiz) mikrolit aletler veren küçük bir kum tepesi tetkik edilmiş, ve üzerinden toplanan ilk mikrolitler Prof. Dr. K. Bittel tarafından ihtimalle Mağdaleniyen, Mezolitik ve Neolitik devirlerinden birisine aid olacakları kaydedilmişti.

Türk Tarih Kurumu adına 1944 yılında bu tepede bir kazı yapılmış ve ele geçen yeni mikrolitlerin yaşı Mezolitik olarak teşhis edilmişti. Buradan alınan kesit üç seviye göstermektedir. 0.30, 0.40 metre olarak tesbit edilen üstteki iki kat mikrolit, ve kırık çanak çömlek parçaları veren karışık bir tabakadır. Çanak çömleksiz, mezolitik devrin mikrolitleri daha ziyade 1.65 metre kalınlığı bulan ve bünyesi ince kumlardan ibaret olan üçüncü tabakadan çıkmıştır (Levha, III). Aletlerin ince kum, ve kis parçaları katları içinde kalmış olması; çok uzak bölgelerde olmasına rağmen tortullaşma, ve katlaşma bakımından, Tekeköy (Samsun) A mağarası dolgusunun alet veren yataklarına yakınlık göstermektedir.

Kapalın mağarası (İsparta) araştırmaları aynı yıl içinde yapılmıştır. Bu mağaranın içinde açılan çukurlardan en büyüğünde 3.88 m derinliğe kadar inilmiştir. Altta gösterilen 0.35 metrelik seviye ana kayaya (Zemine) aid olup, asıl dolgu 3.53 metre kalınlığındadır. Yukardan aşağıya, 1.70 ve 1.83 metre olmak üzere iki büyük kata ayrılır. Bunun ilk üst kısmında 5 seviye göze çarpar, malzemesi Klâsik devrin çanak çömlek kırıklarından, kül, siyah ve köşesi kalker parçalarından ibarettir (Levha, IV). 1.83 metre olan ikinci kat üç seviyelidir. Üst Paleolitik devir (Orinyasiyen) olarak teşhis edilen sileks aletler, ve fosilleşmeğe yüz tutmuş görünen kırık, artık hayvan kemik parçaları, bu kısmın alt iki seviyesinden çıkarılmıştır. Bu iki tabakanın alt kısımlarında az miktarda çakılla karışık toprak vardır. Asıl çakıl tabakası 0.85 m kalınlığındadır, ve mağara tabanını örtmüştür. Mağara tabanında bulunan bu çakıllı yatağın, aynı mağaranın karşısında bulunan tren istasyonunun (Bozanönü) civarında ve aşağı yukarı aynı irtifada görmek mümkündür. Burada dikkat çeken nokta Orinyasiyen'e aid tabakanın altta bir jeolojik, yukarda da kültür toprakları arasında kalışıdır.

Karain mağarası (Antalya) yine Türk Tarih Kurumu adına üç kazı mevsimi (1946-47, 1949) araştırılmıştır. Raporları yayımlanmış, ve Anadolu prehistoryasındaki önemi hakkında, ayrıca, bu yazının ikinci bölümünde bir açıklanması yapılmıştır. Burada en son açılan, ve 5X51x1 çapında olan sondaj çukurunun 2.20 metrelik kesiminden alınan kesiti üzerinde durulacaktır. Kesit 4 büyük kattan ibarettir. Yukardan aşağıya doğru birinci kat iki seviyeli olup, bunun 0.25 metrelik üst kısmında siyah, yumuşak, nemli kalın yarasa gübresi tesbit edilmiş, ve içerisinden az miktarda ve dağınık olmak üzere Grek-Roma devrinin kandil, ve çanak kırıkları ile karışık, münferid insan ve hayvan kemikleri çıkarılmıştır. Bu katın 0.23 metrelik ikinci kısmında, yarasa gübresi azalmış ve killi, kısı sertçe toprak başlamıştır. Bu seviyenin üst kısımlarında, üstteki seramik daha az sayıda devam etmektedir. İkinci kat 0.32 m bir kalınlık gösterir. Doğrusu az kumlu, içinde ezik, ve sulanmış kalker toprakları bulunan kırmızıtırak serçe killi, kumlu bir bünyede olup, üst kısımlarında çok az prehistorik çanak çömlek kırıklarıyla, münferid insan iskelet parçaları görülmüştür. Bu seviyenin ikinci alt yarısında Musteriyen II devrinin çakmak taşından yapılmış yonga aletleri toplanmıştır.

Üçüncü kata gelince; Burada 0.17, 0.16, 0.10 m olmak üzere üç seviye tesbit edilmiştir. Üçü de killi, kumlu, kırmızımtırak, çimentolaşmış sert bir bünye gösterir. Aynı ayrı üç zaman süresinin ufki sınır çizgileri de gayet aşikârdır. Bu katın ilk seviyesinde Musteriyen II aletleri devam eder, alt kısımlarında Musteriyen I in varlığı da sezilir.

İkinci seviyede Musteriyen I e aid vesikalar daha çok hâkimdir. Bilhassa, bu seviyede çimentolaşmış tabakalar arasında, daha doğrusu dikit köklerinin katları içinde aletlerle birlikte mağara ayısının dişleri ve kemikleri, ayrıca birkaç Mikok biçimli aletler de çıkmıştır. Üçüncü seviyede yonga aletler daha kabadır. Aynı seviyede Aşöleen tip elbaltaları, mağara aslanın köpek dişi ve kemik parçaları ele geçmiştir. Dördüncü kat (0.06m) zeminden koparılmış kısımdır (Levha, V).

Genel olarak, buraya kadar Taşdevri aletlerinin bulunuş tarzlarıyla, malûmumuz olan beş adet Prehistorik istasyonun, yalnız sondaj çukurlarının bir tarafını ilgilendiren kesitler üzerinde duruldu. Bu kesitlerin, sekilerin tamamına, ve mağara zemininin heyeti mecmuasına ait olmadıklarını, ve ilerde sondaj çukurlarından alıncak kesitlerin, buluntu yerinin tamamı ile mukayeselerinden çıkarılacak vasatiler üzerinde de durulacağını, ve diğer fauna ve bitki kalıntılarının da teşhisi yapılmakta olduğunu bu arada kaydetmeliyim.

Şimdi bu esaslar dahilinde Anadolu'nun Pleistosen, ve Holosen başı iklim şartları hakkında tahminler yaparak, prehistoriyenlere düşen vazifenin ilk çıktırını, zamanı gelmişken açmağa çalışalım.

- 1- Şellen, Klaktoniyen, Aşöleen tip yonga, ve elbaltaları çoğunlukla yer üstünden, ve daha ziyade yüksekçe alanlar üzerinden, pek azı da sığ olarak toprak altından, bu alanlara yakın düzlük ve yarmalar sahasından toplanmıştır. Bu duruma yukarda bahsi geçen yumru tarlalarını ve açık atölyeleri de katmak gerekir. Bu bakımlardan alt Paleolitik vesikaların âmili fosil insanların, daha ziyade dışarda alet işlemek, ve kolayca avcılık yapmak, hattâ açık istasyonlarda barınmak, dolaşmak imkânlarına sahip buldukları sezilmektedir. Lövalvaziyen, ve Musteriyen I yataklarında görülen, Aşöleen ve Mikok tipindeki vesikalar şimdilik (sebebi yukarda açıklanmıştı) hariç tutulursa, Alt Paleolitik'te iklimin sıcak, ve mülayim olduğu tahmin edilebilir.

- 2- Lövalvaziyen ve Musteriyen tipteki taş aletler büyük bir çoğunlukla sekilerin, ve mağara dolgularının içinden çıkarılmıştır.

Satıhtan toplanmış olanlarında da yonga yüzlerinin kısmen, veya tamamen silinmiş, yüzlerinin ince, kalın, parlak ve donuk patinalı, ve bünyelerinin bozulmuş olduğu görülmüştür. Bu durumlarda uzun zaman suda kalış, ve sürüklenişlerin, kimyasal olayların büyük tesiri vardır. Bir tahta parçası gibi suda yüzecek kadar bünye kesafetinden kaybetmiş silek aletlere dahi tesadüf edilmiştir. Bu hal bize iklimin çok yağışlı, nemli,

ve gittikçe soğuduğunu sezdirmektedir. 1949 yılı Karain mağarası (Antalya) kazılarında elde ettiğimiz neticelere göre, durum daha açık bir şekilde hissedilmektedir. O zaman bu hususa şöyle temas etmişim : "Bahis konusu olan prehistorik tabakaların yatış ve yapısı bakımından tetkiki, bilhassa tek ve karışık olan ikinci kattan sonra çok zor olmuştur. Münferid hayvan kemikleri ile, Aşöleen elbaltaları, Mikok ve bir kısım Musteriyen I aletleri, çekirdekleri ihtiva eden, dikit köküne aid yatık tabakaların; ve yine, aynı seviyede bulunan, ve daha çok Musteriyen I yonga aletleri veren kültür yataklarıyla yaptığı lâteral geçiş yerinde, belirli, zikzak bir sınır hattı teşkil ettiği müşahade edilmiştir. Bu iki tabakayı, dikit sahifalarından müteşekkil gerçek traverten, ve travertenli bir çimentoya sahip tabakalar olmak üzere iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. Ancak, burada, zaman erken olmasına rağmen, isimlerini verdiğim ilk ve münferid Dördüncü zaman fosil bakiyeleriyle birlikte (Mağara aslanı - Felis leo spelaeus, veya Pseudaelurus gervais⁵⁰, Aşöleen, Mikok ve Musteriyen I aletlerin aşağı yukarı aynı, fakat değişik bünyeli seviyelerden (5) çıktığı; yatağın teşekkül şartlarına, ve ikinci derecede faunasına dayanarak üçüncü Buzul devri arası (RissW-ürm); Musteriyen iki aletleriyle mağara ayısının (Ursus spelaeus'un) dişlerini veren, ve 1948 de olduğu gibi erken Orinyasiyenin müjdecı vesikalarını veren - taban kısmı hariç - alttan ikinci kat ve onun karışık olan üst kısımlarını Dördüncü Buzul devrinin ilk yarısı (Würm I) ile yaşıt görüyor; ve bu iki devirde sıcak yağışlı; sonra soğuk yağışlı; ve gittikçe soğuyan kurak bir iklimin hâkim olduğunu tahmin ediyorum" demişim.

Anadolu'nun Orta Paleolitik devrinin iklimi hakkında yaptığım bu tahminlerde, isimlerini arzettiğim fauna kalıntılarının; ve ikinci derecede muazzam dikit kökleri katlaşması şartlarının; nihayet Neandertal adamına aid bir dişin aynı mağarada bulunmuş olmasının büyük tesiri olmuştur. Artık orta paleolitik devirde iklimin soğumağa başladığını ve devrin sonlarına doğru arttığını; ayrıca, Paleolitik insanların mağaralara, ve kapalı yerlere sığınarak müdafaa durumuna geçmek zorunda kaldıklarını tahmin edebiliriz.

Prof. Max Pfannenstiel tarafından Lövalvazo - Musteriyen endüstri çıkarılan Çubuksuyu vadisindeki en genç sekinin (Etiyokuşu), aletlerine istinaden Würm 2 olarak tâyin edilmişti⁵². Bu görüş Anadolu'nun Orta Paleolitik iklimini hakkında yukarda yapmış olduğum tahminlerden zaman bakımından ayrılmaktadır. Tahminlerim daha çeşitli malzemeye istinat ettiği için, gerçeğe daha çok yaklaşmış olduğumu zannetmekteyim. Vaktiyle Prof. Dr. Muzaffer S. Şenyürek'te bir yazısında, Pfannenstiel'in bu görüşüne temas etmiş, ve lövalvazo - Musteriyen kültürünün Riss - Würm Buzul devri ile, Würm iki arasında bulunduğu kanaatini izhar etmişti⁵³,

- 3- Anadolu'nun üst Paleolitik'ine aid iklimi tahminler Pirin (Adıyaman), Bozanönü'deki Kapalıin, ve Karain (Antalya) mağaralarının buluntularına göre yapılmıştır. Buluntu miktarı Alt, Orta Paleolitik'e nazaran çok az olduğu halde, ilk istasyon vesikalarının satıhta, ve son iki mağaradakilerin de daha çok sayıda, birer kültür tabakası altında kalmış olmaları, yalnız iklimin soğuk, ve yağış miktarının çok azaldığını sezdirmektedir. İstasyon sayısının ve vesikalarının azlığı bizi bu hususta fazla tahminler yapmaktan alıkor.
- 4- Anadolu'nun Mezolitik devri iklimi hakkında malûm iki buluntu yeri ile (Tekeköy, Baradiz) tahminler yürütmeğe şartlar henüz elverişli değildir. Burada ancak devrin başında ve sonunda yağış miktarının fazlalığı, ortasında ise soğuk ve kuru bir iklimin hâkim olduğu tahmin edilebilir.

Buluntu şartlarına dayanan bu türlü tahmini iklim taslağının Alp-lerdeki buzul safhalarıyla olan münasebetlerini tamamlamak, bugün ve daha birçok yarınlar için kabil olamayacağı da bu arada kaydedilmelidir.

Bu klimatolojik mülâhazalarımızı, coğrafya araştırmaları ile, kısmen desteklemek için, burada birkaç misâl eklemeyi de uygun görmekteyim. Prof. Dr. H. Louis'in "Die Eizzeitliche Seen În Anatolien" adlı eserinde Burdur, Konya ve Tuz göllerinin buzul devrindeki seviyelerinin sınırları hakkında vermiş oldukları malûmat, iklim bakımından bizi ilgilendirmektedir. Eserde Burdur gölünün dördüncü zamandaki yüksekliği de 950-960 m olarak işaretleniyor. Fakat gerçek seviye 950 m, bugünkü seviyesi ise 860 m olarak kabul edilmektedir. Gölde 90 metrelik bir çekilme yahut alçalma olduğu anlaşılıyor. 1 : 800 000 ölçekli harita üzerindeki mütalâamıza göre, bu seviye, Baradiz Mezolitik buluntu yeri çevresinin yüksekliğinden altıdadır. Eserde Senirce, yahut Kaleönü ovasının (Bozanönü dahil) o zaman, bu yönden bir geçidle, Burdur gölü ile bağlı bulunduğu gösterilmektedir. Eğer Burdur gölü ile bu ovaların bir irtibatı olsaydı, aynı su seviyesinin bu çevrelerdeki izlerinede tesadüfetmek imkânları olurdu. Bu gün 1000 metreden aşağıda (920 m) bulunan Kaleönü ovasının o zamanki su seviyesi hakkında etraflı bir bilgi vermek kabil değildir. İklimi tahminlerimizi ancak Kapalıin mağarasındaki Orinyesiyen aletlerin istinat ettiği küçük, yuvarlak çakıllı jeolojik yataklara göre yapabilmekteyiz. Bundan başka Burdur gölünün Baradiz cihetine düşen en geniş sahası üzerinde, Baradiz'den başlayarak gölün bugünkü kıyılarına doğru sıra ile tesbit edilen Mezolitik, Bakır, ve tarihî devirlere aid kültür plajlarının mevcudiyeti gölün mazideki su seviyesi, ve Kaleönü ovasıyla olan münasebetleri hakkında bir fikir verebilir.

İkinci ve ilgili bulunduğumuz coğrafya araştırmalarından bir tanesi de "Doğu Karadeniz Doğusunda Glasyal Morfoloji Araştırmaları" adlı eserdir.

Bu araştırma Doç. Dr. Sırrı Erinç tarafından yapılmıştır. Verilen malûmata göre, Karagöl'deki glasyal izler, kütlelerin (Karagöl ve Salaçur arasında uzanan dağlar) kuzey yamaçlarında tesbit edilmiştir. Buzul devrinde buradaki glasyasyonun sirklerden aşağı sarkması, küçük buzul dillerinin teşekkülüne yol açmış; Elmalı gölü sirkinden çıkmakta olan buzulların en alçak morenleri 2500 metreye kadar inmiştir. Aynı bölgedeki Camili göl sirkinden çıkan buzul dilinin de 200 metre daha aşağıya sarmak imkânını bulduğu ve Göloba depresyonunun güney kenarında ise 2300 metrede morenleri müşahede edildiği görülmüştür.

Doğu Salaçur bölgesinde morenler, bilhassa yukarı Ortaköy vadisinde 2150 metrede tesbit edildiği, ve buzulların birbirine paralel olarak azâmi inkişafa erdikten sonra ortadan kalkmaları arifesinde iki duraklama safhasının vukubulduğu öğrenilmiştir. Dr. Sırrı Erinç bu son defa meydana gelen ileri geri hareketleri, hakikatte bir glasyal safhanın kısımları olarak kabul etmektedir. Yine yazar, bu izlere dayanarak Pleistosen'de son glasyasyon safhasının Alp terimlerinden Würme tekabül ettiğini de kaydetmektedir ⁵⁴.

Tesbit edilen aşağı moren seviyesi (2100-2500 m) Paleolitik aletlerin buluntu seviyelerinden yüksekte kalmaktadır. Morenlerle, Paleolitik istasyonlar arasındaki bu rakım farklarının Anadolu Diluvyal insanın, ve faunasının hayatı üzerinde ne dereceye kadar müsbet veya menfi tesir icra ettiğini, bugün etraflı bir şekilde açıklamak mümkün değildir. Burada ancak, Paleolitik insanların hayatı üzerinde iklim durumunun kötü bir tesiri olmadığı, ve insanların Anadolu'da geniş bir dolaşım ve yerleşim alanına sahip oldukları açıklanabilir. Yalnız, yine coğrafi müşahedelerime istinat ederek Anadolu'da tektonik hadiselerin, korkunç su faaliyetiyle, aşınıtlarının, yığıntılarının, çöküntülerinin, yer yer insan hayatına daha çok müessir olduğunu, ve içinden çıkılması zamana bağlı bulunan şaşırıcı Prehistorik alet, ve tabaka karışıklığının da bu âmillere bağlı bulunduğunu kaydetmek isterim.

Bu ilk ve ümit verici iklim tahminleri, aletlerin dağılış tarzları, bize, Tarihöncesi insanların daha ziyade Güneydoğu, Güney, kısmen Orta ve Doğu Anadolu bölgelerine, ve az miktarda Orta ve Batı Karadeniz bölgelerine de uzanarak Karadeniz kıyılarına kadar ulaşıldiklerini açıklamaktadır. Daha umumî olarak ifade edilecek olursa Alt Paleolitik'te Anadolunun güney kısımları diğer bölgelere nisbetle daha kalabalıktır. Alt Paleolitik sonlarına doğuru kuzeye başlayan ulaşım orta paleolitik'te daha çok artmıştır.

Üst alt Paleolitik'ten sonra hâkimiyeti sezilen soğuk ve yağışlı iklim şartlarının insan hayatı ve çalışmaları üzerinde büyük bir tesiri olduğu anlaşılıyor. Sağlam giyim, kapalı, ve emin yerler arama ihtiyacının, mücadele ve müdafaa zaruretinin, bu zaman (Orta ve üst Paleolitik) süresi içinde şiddetle hissedilmiş olması çok muhtemeldir. Diğer zararlı ve faydalı olaylar (Korku, müdafaa, gıdanın azlığı veya çokluğu) hariç,